
RIGAUX, M. en COX, G. (eds.), *Omtrent behoorlijk bestuur van collectieve arbeidsverhoudingen: memorabilia Jan Rombouts, Antwerpen, Intersentia, 2012, 278 p.*

BOCKSTEINS, H. en RIGAUX, M. (eds.), *Omtrent behoorlijk bestuur van collectieve arbeidsverhoudingen: scripta manent Jan Rombouts, Antwerpen, Intersentia, 2012, 277 p.*

In "Omtrent behoorlijk bestuur van collectieve arbeidsverhoudingen - Memorabilia en Scripta manent Jan Rombouts" werd hulde gebracht aan het werk en de wetenschappelijke inzet van Jan Rombouts, voormalige administrateur-generaal van de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg.

Jan Rombouts maakte deel uit van de groep hoge ambtenaren die juridische reflectie over de eigen bestuurs- en beleidspraktijk niet schuwen. Zijn werk situeert zich op de scheidingslijn tussen het collectieve arbeidsrecht, het bestuursrecht en het internationale recht waarin hij meer dan eens ook sociologische data en concepten een plaats geeft. Op die manier wordt verbinding gemaakt tussen de theorie en de praktijk van het bestuur van de collectieve arbeidsverhoudingen.

Daarnaast is het kenmerkend voor Jan Rombouts dat hij kritiek op de overheid niet uit de weg gaat. Weliswaar is een degelijk functionerende sociale dialoog in de eerste plaats de verdienste van de sociale partners. Desalniettemin verloopt deze vlotter wanneer hij wordt ondersteund en begeleid door een alerte overheid.

In het eerste deel, de "Scripta manent Jan Rombouts", wordt een bloemlezing aangeeikt van teksten van Jan Rombouts zelf die nog steeds erg relevant zijn.

Deze handelen over de sociologische benadering van de Belgische collectieve arbeidsverhoudingen, het sectoraal overleg vanuit het perspectief van het collectieve arbeidsrecht en het administratieve recht, het Belgische model van sociale bemiddeling en analyse en kanttekeningen bij de Havenarbeidswet.

Omtrent ieder van deze onderwerpen werpt Jan Rombouts vragen op, geeft hij aandachtspunten mee of wijst hij op lacunes.

Zo werpt hij in het deel met de sociologische benadering van de Belgische collectieve arbeidsverhoudingen een aantal actuele vragen op (Werkt de professionalisering van het collectieve overleg de oligarchie van de organisaties in de hand? In hoeverre is de gehele "onderhandelingsstructuur" nog "overzichtelijk" voor de individuele werknemer en werkgever? Hoeveel macht heeft de overheid nog beschikbaar (of nu opnieuw beschikbaar) om een eigen beleid te voeren?).

Daarnaast concludeert Jan Rombouts omtrent het sectoraal overleg onder meer dat omzichtig moet worden gehandeld bij de uitvoering door of toewijzing van taken en opdrachten aan de sociale partners als gevolg van een algemene juridisering en formalisering van het (rechts)verkeer in het maatschappelijk handelen.

Verder vertoont het Belgische model van sociale bemiddeling volgens Jan Rombouts twee zwakheden. In de eerste plaats moet volgens hem de Wet prestaties algemeen belang en de daarop gesteunde beslissingen van de paritaire comités geactualiseerd worden. Daarnaast wijst hij op het ontbreken van een systeem van verzoening en bemiddeling in de openbare sector.

Ten slotte komt de Havenarbeidswet aan bod. Ook deze wet is duidelijk toe aan modernisering. Hierbij moet rekening gehouden worden met de invloed van Europese wetgeving, met de uitbreiding van de zuivere havenarbeid naar de logistieke goederenbehandeling, met de steeds grotere behoefte aan gespecialiseerde havenarbeiders en de vraag naar het voortbestaan van het onderscheid tussen "losse" en "vaste" havenarbeiders.

Voor het tweede deel, "Memorabilia Jan Rombouts", werden bijdragen geleverd door Harry Bocksteins, Giuseppe Casale, Guy Cox, Christian Deneve, Sophie du Bled, Youcef Ghellab, Patrick Humblet, Kaat Leus en Marc Rigaux die aansluiten bij de thema's aangereikt in het eerste deel. Hierdoor ontstond een zeer coherent en consistent geheel van juridische teksten over de actuele betekenis en de functie van de bestuurlijke overheid in de collectieve arbeidsrelaties.

Zoals aangekondigd door de uitgever, blijkt uit de bijdragen van de verschillende auteurs dat zij (net zoals Jan Rombouts) het Belgische stelsel van sociale dialoog koesteren, weliswaar niet zonder kritiek.

Deze beide werken leveren actuele, goede, bevattelijke en kritische bijdragen aan rechtsleer over collectieve arbeidsverhoudingen, zodat zij zeker aanbeveling verdienen.

Annemarie VANDERPOORTEN,
Deeltijds praktijkassistent
KU Leuven – Instituut voor Arbeidsrecht

DE MEYER, L., *Proportioneel stakingsrecht. De invulling van het stakingsrecht binnen het Europa van de Raad en van de EU, Opstellen Arbeidsrecht nr. 2, Antwerpen, Intersentia, 2012, 152 p.*

In 1979 publiceerde Marc Rigaux *het* standaardwerk over collectieve conflicten: *Staking en bezetting naar Belgisch recht* (Antwerpen, Kluwer, 1979, 527 p.). De voorbije 35 jaren heeft hij de voorliefde voor dit onderwerp overgebracht op generaties Antwerpse studenten. Een van zijn pupillen, Laura De Meyer, heeft over de problematiek een boek gepubliceerd in de reeks "Opstellen Arbeidsrecht" van de onderzoeksgroep Sociale Concurrentie en Recht van de UA. Het uitgangspunt van dit werk is de vraag hoe het recht op collectieve actie binnen Europa (= de optelsom van de Raad van Europa en Unie) vorm krijgt. Vooral de rechter moet de contouren van dit recht inkleuren. Hierbij wordt die dan geconfronteerd met verschillende benaderingen naar gelang de uitspraken afkomstig zijn van het Europese Comité voor Sociale Rechten (ECSR), het EHRM of het Europese Hof van Justitie.

In de inleiding geeft de auteur al aan dat zij zich niet zal beperken tot het neerleggen van het werk (p. 2). "Staking" is voor haar synoniem voor het stopzetten van de arbeid *plus* de actie die daarop volgt: piket, boycot, wegblokkade, enzovoort.

Na een kort inleidend en rechtsvergelijkend hoofdstuk over de verschillende opvattingen over het stakingsrecht in Europa wordt de problematiek bekeken vanuit de Raad van Europa (hoofdstuk II) en vervolgens vanuit het perspectief van de Europese Unie (hoofdstuk III).

Binnen het instrumentarium van de Raad van Europa ligt de nadruk vooral op het (Herziene) Europees Sociaal Handvest. In zijn artikel 6.4 garandeert dit een recht op collectieve actie dat wordt gemonitord door het ECSR. De auteur bespreekt in eerste instantie hoe het artikel wordt ingevuld volgens dit comité. Er wordt lang stilgestaan bij de problematiek van het rechtsmisbruik en de proportionaliteit. Dit is ook de rode draad die doorheen het ganse werk loopt. Kan de rechter besluiten dat een staking disproportioneel is, *c.q.* dat een staker zich schuldig maakt aan rechtsmisbruik? Is de rechterlijke macht überhaupt bevoegd om zich hierover uit te spreken? In een tweede beweging van dit hoofdstuk komen de mogelijke beperkingen van het stakingsrecht aan bod.

Ik deel de mening van de auteur dat de oprichting van een Europees Hof voor Sociale Rechten een belangrijke sprong voorwaarts zou kunnen betekenen. Daar waar zelfs banale uitspraken van het EHRM *primetime* krijgen in de media, worden uitspraken van het ECSR geminimaliseerd. Dat is nog eens pijnlijk duidelijk geworden naar aanleiding van een bolwassing van België door het ECSR en de daaropvolgende Resolutie CM/ResChS(2012)3 van het Comité van Ministers betreffende de klachtenprocedure 59/2009⁽¹⁾ die werden doodgezwegen. Ik vrees echter wel dat bijvoorbeeld de tegenstanders van de tussenkomst van de rechter het voor een dergelijk hof wel eens moeilijk zouden kunnen krijgen. In een tegensprekelijke procedure zou misschien duidelijk worden dat de Belgische benadering van het collectieve conflict veel 'socialer' is dan

(1) *De dato* 4 april 2012. Te raadplegen via http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/Complaints_en.asp. Deze klacht wordt in het boek niet behandeld omdat ze nog hangende was tijdens de conceptie van de publicatie.

algemeen aangenomen en dat de rechter hierin een minder repressieve rol speelt dan de vakorganisaties doorgaans beweren. Een argument – dat de auteur weliswaar niet in de mond neemt en dus volledig voor mijn rekening is – om de bepalingen van het (H)ESH ernstig te nemen, betreft het kostenplaatje. Een klacht tegen België wegens niet-naleving van het HESH zet een ganse machinerie in werking waarbij ambtenaren van de federale overheidsdiensten Buitenlandse Zaken en externe experts worden betrokken. Dit kost de overheid bakken geld. Wanneer de adviezen van het toezichtsorgaan niet ernstig worden genomen, kan men in deze financieel barre tijden beter gans die handel afschaffen.

Na artikel 6.4 ESH komt dan artikel 11 EVRM aan bod. Enkele jaren geleden was er geen mens die het artikel koppelde aan het stakingsrecht. Nu wordt het – ten gevolge van recente rechtspraak van het EHRM – bejubeld als de missing link van het Belgische stakingsrecht⁽²⁾. Ook De Meyer ziet hierin een 'positieve noot' (p. 90).

Hoofdstuk 3 zoomt in op de arresten van het Hof van Justitie waarin de geoorloofdeheid van collectieve actiemiddelen aan bod is gekomen. De Meyer relateert terecht de zegecommuniqués van de vakbonden in verband met het arrest *Schmidberger*. Daarna worden de zaken *Viking*, *Laval* en *Rüffert* kritisch tegen het licht gehouden. Hoewel dit transnationale acties betrof, kan men er vergif op innemen dat de in deze arresten geponeerde principes (vooral dan de proportionaliteitstoets) in de toekomst zullen worden ingeroepen voor Belgische rechtbanken in louter nationale conflicten⁽³⁾. Dat de visie van het EHJ afwijkt van deze van het ECSR en het EHRM en oneigenlijk zou kunnen worden gebruikt (sic) zal iedereen – op de vakbonden en enkele oud-strijders van mei '68 na – helaas wel worst wezen. De poging van de auteur om de meubelen te redden en een alternatief te construeren voor de rechtspraak in *Viking* en *Laval* (p. 123) is lovenswaardig, maar misschien wat naïef. De rechters van het EHJ zijn verplicht om te werken binnen een juridisch kader dat bezwaarlijk als 'sociaal' kan worden gekwalificeerd. Dat is geen kritiek, maar een vaststelling.

Het nationale stakingsrecht staat niet op zichzelf, maar in een dialectische verhouding met de sociale dialoog, *annex* publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Op EU-vlak is dat (nog) niet het geval geweest. Binnen Europa gebeurt het denken over collectieve actie in een maatschappelijk vacuüm wat de autistische benadering verklaart: *fiat justitia ruat caelum*. Het Hof van Justitie moet niet zozeer worden geblameerd, wel de politieke verantwoordelijken – met inbegrip van de vakorganisaties – die er niet in slagen om Europa te socialiseren.

Het mag de lezer duidelijk zijn dat ik dit werk met interesse heb gelezen. Hulde aan een auteur die ondanks haar jonge leeftijd een matuur werkstuk heeft afgeleverd. De enige kritiek die ik heb, betreft de syndicale ondertoon. De Meyer kan niet verhelen dat zij een zeer ruime interpretatie van het stakingsrecht voorstaat. Een verzachtende omstandigheid is dat zij de doelstellingen van de vakgroep indachtig is geweest. Zij heeft immers bijgedragen "tot het behoud van een consistente arbeidsrechtelijke be-

(2) F. DORSSEMONT, "Artikel 11 EVRM: de missing link van het Belgische stakingsrecht", *De Juristenkrant* 2009, nr. 190, 2.

(3) Zie in deze zin ook F. SAELENS en S. MARQUANT, "Stakingen, stakingspiketten, een stand van zaken", *Ors.* 2008, 138.

---

scherming". En zonder stakingsrecht is dat niet mogelijk of zoals Louis de Brouckère het ooit uitdrukte "(...) *sans le droit de grève, l'ouvrier n'est guère qu'un esclave*"⁽⁴⁾.

Patrick HUMBLET,
Gewoon hoogleraar Universiteit Gent

---

(4) L. DE BROUCKÈRE, "Le droit de grève des cheminots" in L. DE BROUCKÈRE, *Œuvres choisies*, IV, Brussel, Fondation Louis de Brouckère, 1962, 354 (Het betreft een stuk gepubliceerd in *Le Peuple* van 10-11 november 1910).

FUCHS, M. (ed.), *NomosKommentar – Europäisches Sozialrecht (6. Auflage)*, Baden-Baden, Nomos, 2013, 1002 p.

De verordeningen inzake sociale zekerheid voor migrerende personen behoren tot de oudste teksten uit in het Europese recht (de eerste versie van deze verordeningen maakte immers het derde Europese rechtsinstrument ooit uitgevaardigd uit). Deze verordeningen werden fundamenteel herzien bij de Verordeningen 883/2004 en 987/2009, die sinds een paar jaar in werking getreden zijn. Voor beoefenaars van het Europese socialezekerheidsrecht is het bekend dat deze materie geenszins behoort tot de gemakkelijkste domeinen en eerder een technische materie behelst. Het aantal uitvoerige commentaren op deze verordeningen dat op een systematische wijze de verschillende artikelen bespreekt, is echter eerder beperkt te noemen. Een uitzondering hierop kan men in de Duitse rechtsliteratuur terugvinden, waarvan het nu al bekende standaardwerk van Maximilian Fuchs een duidelijk voorbeeld is. Samen met een hele schare aan voornamelijk Duitse collega's, worden de verschillende bepalingen van de verordening in detail besproken. Aandacht wordt hierbij natuurlijk in grote mate besteed aan de belangrijke rechtspraak van het Hof van Justitie, de grote motor in deze materie. Het boek is dan ook al de zesde uitgave, waarbij in deze laatste uitgave in het bijzonder rekening dient te worden gehouden met een aantal nieuwe wijzigingen, zowel binnen de verordening (de uitbreiding van de verordening tot derdestaatsonderhorigen door Verordening 1231/2010 en de wijziging van voornamelijk enkele bepalingen inzake toepasselijke wetgeving bij Verordening 465/2012), alsmede precies buiten de verordening (de zogenaamde Patiëntenrichtlijn 2011/24, die de materie regelt over grensoverschrijdende gezondheidszorg, die nauw verbonden is met de verordening) en die dus tevens uitvoerig worden besproken.

Kort, maar toch wel uitvoerig worden de verschillende bepalingen van de basisverordening en de implementatieverordening uitgediept volgens een traditioneel schema, waarbij eerst de doelstelling van de bepaling wordt aangehaald en dan de verschillende begrippen, regelingen en paragrafen worden besproken. In dit opzicht behoort deze commentaar absoluut tot de noodzakelijke literatuur voor zij die verder inzicht willen verwerven in deze technische materie en in de interpretatie van deze verschillende bepalingen gegeven zowel door het Hof van Justitie als door bv. de Administratieve Commissie. Daarnaast wordt ook nog stilgestaan bij een aantal randbepalingen, maar zeker geen onbelangrijke, die ook hun invloed hebben op de coördinatiebepalingen, zoals het begrip sociale voordelen in Verordening 492/2011 (vrij verkeer van werknemers), een uitvoerige bespreking van de Patiëntenrichtlijn 2011/24, de richtlijn inzake gelijke behandeling bij sociale zekerheid, enkele hangende voorstellen van de Europese Commissie (bv. aanvullende pensioenen) en de coördinatieverordeningen in de relatie met niet-EU-lidstaten. Voor zij die kennis willen verwerven in deze technische materie en de werking van de coördinatieverordening beter willen begrijpen, maakt het dan ook een interessant hulpmiddel uit. Een aanrader!

Yves JORENS,
Professor Socialezekerheidsrecht en Europees Sociaal Recht
Universiteit Gent

GILSON, S. (ed.), *Discipline et surveillance dans la relation de travail*, Limal, Anthemis, 2013, 604 p.

Op 17 mei 2013 werd door de *Association des juristes namurois* een studienamiddag georganiseerd met als titel "Discipline et surveillance dans la relation de travail". De teksten (en nog veel meer) zijn nu beschikbaar in boekvorm.

De onvermoeibare Steve Gilson trok dit project en schreef een inleidend hoofdstuk. Hierin gaat hij op zoek naar de wortels van de disciplinaire macht van de werkgever, (uiteraard vooral) geïnspireerd door Michel Foucault wiens *Surveiller et punir* nog steeds verplichte lectuur is voor al wie onderzoek verricht naar gezagsverhoudingen. Volgens Gilson is de discipline/controle een constante in de arbeidsverhouding; alleen de wijze waarop een en ander wordt georganiseerd is aan verandering onderhevig. Er is – en dat is mijn interpretatie – geen verschil tussen de discipline aan boord van een galei en in een 21^e-eeuwse multinational ⁽¹⁾.

Het boek telt twee delen; het eerste handelt over de discipline en het tweede over controletechnieken.

Deel I wordt ingezet door Filip Dorsemont die op zoek gaat naar de grondslagen van het disciplinaire recht. Hierin breekt hij (niet voor de eerste maal en) erudiet zoals steeds een lans voor de institutionele theorie. De werknemer treedt binnen in de onderneming zoals een trappist in het klooster, "met huid en haar". Daarna volgen niet minder dan negen doorwrochte teksten die een aantal aspecten m.b.t. de discipline in de verf zetten. Stuk voor stuk zetten deze interessante (en politiek correcte) analyses aan tot reflectie. Het is dan ook een genoegen om met sommige auteurs van mening te verschillen. Zo ben ik geen groot voorstander van het *ius variandi*. Ook bij de proportionaliteitsregel en het recht om gehoord te worden heb ik mijn twijfels. Een van de conclusies van dit eerste deel zou alleszins kunnen zijn dat er te veel losse eindjes zijn. De wetgever moet de Arbeidsreglementenwet dringend reviseren/moderniseren.

Ook het tweede deel omvat hoogstaande bijdragen maar de meeste problematiek(en) zijn wel al vaker in de rechtsleer aan bod gekomen. De uitzonderingen bevestigen de regel. Zo was o.a. de bijdrage van Dominique Mougnot (over privédetectives) voor mij een eye opener. En ook hier weer kan de conclusie zijn dat de wetgever wel eens wakker mag worden. De regulering van controletechnieken in de onderneming wordt nu te veel aan de sociale partners overgelaten. Niet alleen komt het hen niet toe om grondrechten te beperken, maar daarenboven is de problematiek te complex. Door de halfslachtige NAR-cao wordt een *floeu artistique* gecreëerd waarbij niemand gebaat is.

In haar conclusie legt Valerie Flohimont de link tussen controle(technieken), het welzijn van de werknemer en de menselijke waardigheid. Voorwaar een mooie afsluiter voor een mooi boek.

Patrick HUMBLET,
Gewoon hoogleraar Universiteit Gent

---

(1) Wie dit betwijfelt, leze M. BULARD, "Samsung ou l'empire de la peur", *Le Monde diplomatique*, juli 2013, pagina's 1, 10 en 11.

NAYER, A. en CLESSE, C.E., *Du risque professionnel au bien-être. Approches juridique et psychosociologique*, Reeks Collection du Jeune Barreau de Charleroi, Limal, Anthemis, 2012, 192 p.

Het boek is een bundeling van diverse korte bijdragen naar aanleiding van een studiedag. In zijn bijdrage "Le droit à l'épanouissement du travailleur" vat André Nayer zijn eerdere uitvoerige boek met dezelfde titel samen met enkele nieuwe accenten. Hierin beschrijft hij hoe onze visie op arbeid essentieel gewijzigd is, wat zich vertaalt in diverse nieuwe begrippen die opduiken in het arbeidsrecht. Vaak lijken die begrippen te komen uit de "newspeak" van hrm-managers, maar Nayer brengt ze wel degelijk in verband met nieuwe internationale normen van de Europese Unie en van de Internationale Arbeidsorganisatie. Niet enkel jonge doctorandi lijken gecharmeerd door o.a. de theorie van Amartya Sen betreffende de 'capabilities'. Enerzijds lijkt deze nieuwe toon wel aan te sluiten bij de minder sombere visies over arbeid bij de zogenaamde 'nieuwe werknemers', maar anderzijds blijft onze continentale scepsis natuurlijk sterk. Hoewel de beschermende finaliteit van het arbeidsrecht misschien iets te knellend wordt ervaren en steeds meer ter discussie staat, is het toch nog de vraag in hoeverre deze traditionele rol helemaal uitgespeeld is. Dat blijkt immers sterk uit de volgende bijdragen in hetzelfde boek. Men moet wel toegeven dat inderdaad de persoonlijke ontwikkeling, zoals die ook mogelijk wordt gemaakt door nieuwe technologie, bij de nieuwe generatie van werknemers een nieuwe perceptie op de functie van arbeidsrecht meebrengt, zoals de auteur aangeeft. Verder lijkt het inhoudelijk herdefiniëren van traditionele begrippen en een ruime inbedding van sociale grondrechten in een internationale context geen slechte zaak voor de rechtsontwikkeling. Menselijke aspiraties en grondrechten liggen immers aan de basis van de beschermende arbeidsrechtelijke rechtsregels. Hieraan moeten we arbeidsrechtelijke regels steeds durven toetsen. Een herdefiniëring van de finaliteit van het arbeidsrecht in het licht van een recht op persoonlijke ontplooiing door arbeid klinkt nog altijd stukken beter dan sommige louter economisch geïnspireerde pleidooien.

Carine Henry sluit in een zeer korte bijdrage daarbij aan voor zover zij het verschil tussen oud en nieuw welzijnsrecht beschrijft. Het nieuwe welzijnsrecht is immers niet langer een opdracht voor de werkgever alleen, maar vergt meer van talrijke betrokken actoren, waaronder ook de werknemers.

De bijdrage van Alexis Zorbas over "Le harcèlement: point de vue psychologique", is bijzonder aan te bevelen bij juristen. Er wordt vaak nogal licht over de oorzaken en gevolgen van stress en pestgedrag heen gestapt. Voor uit de hand gelopen situaties zijn vaak meer verantwoordelijken aan te wijzen dan de dader en het slachtoffer. Interessant is vooral de band tussen stress, pesterijen en burn-out. De juridische reductie herleidt dergelijke problemen immers vaak te snel tot een beperkt dader-slachtofferprobleem, daar waar diverse uitlokkende factoren een rol kunnen spelen. Ook de gevolgen worden vaak onderschat. De bijdrage herinnert er nog eens pijnlijk aan hoe de menselijke geest in een psychosomatisch lichaam vooral in deze nieuwe interactieve tijden uitermate kwetsbaar blijft en bescherming verdient. Ook dit illustreert het belang van nieuwe visies in het arbeidsrecht. De bedreiging voor de menselijke waardigheid komt immers tegenwoordig niet alleen meer vanwege de werkgever. Vooral de slotconclusie dat zelfs informele procedures in wezen steeds te laat komen omdat vaak de schade blijvend is toegebracht en dat alleen preventie efficiënt blijft, maakt indruk.

Gerassimos Zorbas maakt dan een beknopte juridische analyse van de Welzijnswet na de wijzigingen van 2002 en 2007, in aansluiting bij de Europese en Franse evolutie. Als oplossingen voor bewijsproblemen suggereert hij verdere evolutie naar een resultaat-verbintenis voor de werkgever. Verder maakt hij o.a. ook kritische bedenkingen bij het beroepsgeheim dat soms een obstakel blijkt te zijn. Daar staat hij niet alleen, want in Vlaanderen durft men blijkbaar meer dit beroepsgeheim te relativiseren naargelang van de finaliteit ervan (Proefschrift F. Blockx, verdedigd op 2 juni 2013, verschijnt kortelings).

Philippe Scieur bespreekt het welzijn vanuit de managementmodellen. Hij komt daarbij tot de vaststelling dat het nieuwe paradigma van de zelfontplooiing door de arbeid steunt op een moderne individualistische en libertaire visie die haaks staat op de traditionele managementmodellen. Het is een relatief gebald en theoretisch essay dat echter beknopt interessante kritieken formuleert op traditionele "materialistische" modellen, die nogal eenzijdig de nadruk leggen op de herverdeling van de toegevoegde waarde. Ik heb deze bijdrage twee keer moeten lezen om ze te vatten, maar er zit meer in dan men zou denken. Ondanks de sociale vraagtekens die de auteur bij de "nieuwe werknemer" plaatst, lijkt er toch een ondertoon te zijn van erkenning van de individuele vrijheid.

Mireille Jourdan en Sophie Remouchamps bespreken op hun beurt een specifiek juridisch-technisch probleem, namelijk dit van de incidentie van pesterijen die leiden tot zelfmoord en als arbeidsongeval beschouwd kunnen worden. Recente rechtspraak, zoals van het Arbeidshof te Antwerpen, opent immers de weg om pesterijen te beschouwen als gebeurtenissen die psychische schade veroorzaken ten gevolge waarvan de betrokkene al dan niet geslaagde pogingen onderneemt tot zelfmoord. De arbeidsgerelateerde psychische shock kwalificeren als plotselinge gebeurtenis leidt dan ook tot de kwalificatie als arbeidsongeval. Hoewel deze drastische gevolgtrekking allicht goed te kaderen valt als modernisering van de traditionele begrippen, rijst ook hier weer de vraag waar men de grenzen zal leggen. De oplossing alleen leggen in de analyse van de vrije wil van de betrokkene, lijkt mij dan weer verre van rechtszeker zodat we een ervaring beleven van de ingrijpende analyses die Durkheim al maakte over de sociale context van zelfmoord in de moderne samenleving. Het laatste woord over deze stelling is zeker nog niet geschreven, maar dat laten we dan maar aan nieuw onderzoek.

En ook Anne Kirsch, Eric Mazuy en Patrick Strauss van het Fonds voor Beroepsziekten tackelen een heikel thema: dat van het "Asbestfonds".

Charles-Eric Clesse schrijft een korte, maar stekelige bijdrage over de rol van de bevoegdheden van de sociale inspectie bij professionele risico's.

Kortom, dit boekje is een verzameling van een reeks essays die sterk van elkaar verschillen. Sommige bijdragen zijn zeer theoretisch en reflectief. Andere bijdragen zijn dan weer heel specifiek. Sommige bijdragen lezen heel vlot voor juristen, andere niet-juridische bijdragen vergen wat meer concentratie bij de lectuur. Maar het zijn ook echte essays omdat ze relatief meer vragen oproepen dan beantwoorden. Korte essays hebben wel het voordeel dat ze de vinger kunnen leggen op enkele zere plekken in onze traditionele concepten en rechtsbegrippen.

Daniël CUYPERS,
Gewoon hoogleraar Universiteit Antwerpen

RIESENHUBER, K., *European Employment Law: a Systematic Exposition*, *Ius Communitatis Series*, volume 4, Antwerpen, Intersentia, 2012, 804 p.

Het voorliggende boek is het vierde volume in de *Ius Communitatis*-reeks van de betrokken uitgever dat in het bijzonder als doelstelling heeft de verdere europeanisatie van het recht te belichten met het uitgeven van handboeken die voornamelijk de praktizijnen een overzicht dienen te geven van een bepaalde rechtstak in het Europese gebied. Dat het Europese arbeidsrecht hierin niet mag ontbreken, spreekt voor zich. De groeiende invloed van het Europese arbeidsrecht kan niet ontkend worden. Alhoewel vele domeinen misschien nog intrinsiek tot de bevoegdheid van de nationale lidstaten blijken te behoren, zien we toch dat het Europese recht in heel wat domeinen, zowel van het individuele als het collectieve arbeidsrecht, aan invloed heeft gewonnen. In dat opzicht is het dan ook niet vreemd dat de beschrijving van het Europese recht al snel honderden pagina's bedraagt. Doelstelling van dit boek is dan ook een soort van systematische voorstelling te geven van die verschillende aspecten van het Europese arbeidsrecht, vertrekkend van de fundamentele sociale rechten en de bevoegdheden en het ontstaan van een Europees arbeidsrecht, gevolgd door een meer systematische bespreking van de verschillende domeinen van het individuele arbeidsrecht (verdeeld over antidiscriminatiebepalingen, recht op informatie voor individuele werknemers, veiligheid en gezondheid, atypische vormen van tewerkstelling zoals deeltijds werk, uitzendarbeid, contracten van bepaalde duur), evenals de bescherming voor specifieke groepen van werknemers (zwangerschap, ouderschap, jonge werknemers) en rechten gekoppeld aan overdracht van ondernemingen en insolventie van de werkgever. In een laatste hoofdstuk over het collectieve arbeidsrecht wordt dan weer gekeken naar de verschillende maatregelen die de betrokkenheid van werknemers in de onderneming dienen te bevorderen en het recht op informatie, zoals de ondernemingsraad, regels inzake participatie van werknemers in een Europese vennootschap, enz.

Het is een handboek, in die zin dat het een minutieus overzicht probeert te geven van de regelen en dit aan de hand van de veelvuldige Europese rechtsinstrumenten en de rechtspraak van het Hof van Justitie. Het boek bouwt in het bijzonder voort op en is een ietwat geactualiseerde en uitgewerkte vertaling van het Duitse handboek van betrokkene in deze materie. In die zin vertoont het boek nog altijd heel wat typisch Duitse "kantjes" en een Duitse invalshoek (wat op zich zeker geen nadeel is, rekening houdend met de vaststellingen dat heel wat grote commentaren op het Europese recht, in het bijzonder het Europese primaire recht, uitgegeven zijn in het Duits) met af en toe ook wel een uitbreiding naar de meer Engelstalige literatuur. In grote mate probeert de auteur, zoals hij trouwens zelf stelt, deze Duitse literatuur voor een Engelstalig publiek open te stellen. Dat er af en toe wordt verwezen naar de omzetting van bepaalde secundaire rechtsinstrumenten in het Duitse recht hoeft dan ook niet te verwonderen. Het boek past in dat opzicht in wezen in de categorie van verschillende handboeken die de dag van vandaag over het Europese arbeidsrecht zijn geschreven en vormt zeker een interessante inleiding voor praktizijnen en zij die werkzaam zijn of geconfronteerd worden met vragen rond de invloed van het Europese recht op het arbeidsrecht. Men doet dat op een uitvoerige wijze, zonder uitgebreid in te gaan op de doelstellingen en de plaats van deze Europese rechtsinstrumenten in de algemene ontwikkeling van een Europese sociale politiek. Het is dan ook eerder een naslagwerk.

Yves JORENS,
Professor Socialezekerheidsrecht en Europees Sociaal Recht
Universiteit Gent

X, *Nieuw Arbeidsblad/Nouvelle revue du travail - Jaarboek 2011 - Collectief overleg, Brugge, die Keure, 2012, 160 p.*

Dans l'éditorial de la Nouvelle Revue du Travail (Chronique 2011) son rédacteur en chef Marc Rigaux considère que l'objectif du comité de rédaction, à savoir combler une lacune dans la littérature scientifique traitant des relations individuelles et collectives de travail, peut paraître audacieux. En effet, il en a fallu de l'audace et de la détermination pour faire ce qui a été fait mais avec quel résultat.

Un véritable camaïeu d'articles scientifiques, tous plus intéressants les uns que les autres, issus de la plume de praticiens du droit social dont la renommée n'est plus à faire.

L'étude thématique portant le titre «la sous-traitance; un défi pour la concertation sociale au niveau de l'entreprise» a été confiée à Jan Buelens. Réflexions très intéressantes que celles de Buelens qui devraient d'emblée interpeller le lecteur sur les nombreuses lacunes existantes lorsqu'on aborde la question des relations collectives du travail dans le cadre d'une opération de sous-traitance. Le sujet est intarissable dès lors que seule une intervention législative permettra d'y voir plus clair.

Les aspects internationaux survenus au cours de l'année 2011 dans les relations de travail individuelles et collectives ont été abordés par divers auteurs dont Rudi Delarue et Kelly Reyniers qui ont examiné la question des relations entre la Belgique et l'ONU/OIT.

Filip Dorssemont a, quant à lui, avec toute la rigueur qu'on lui connaît, analysé les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme qui ont été rendus en 2011. Outre la question du travail forcé, des sujets très à la mode actuellement comme la liberté de la religion au travail, la liberté d'expression au travail et la liberté syndicale ont été examinés à la lumière des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme. Le regard que Dorssemont porte sur cette jurisprudence européenne est très intéressant.

L'influence de l'activité de l'Union européenne en Belgique a été examinée par Anнемie Pernot et Andrée Debrulle. Leur tâche n'a pas été démesurée dès lors que l'activité européenne n'a pas été, au cours de l'année 2011, particulièrement intense.

Michel De Gols et Christian Deneve ont fait un rapide survol de l'activité législative belge au cours de l'année 2011 tout en rappelant que le gouvernement était, au cours de cette année, en affaires courantes.

Les aspects du dialogue social belge ont été abordés par le grand spécialiste de la question: Guy Cox. Dans un langage toujours très clair et accessible, Cox a fait un relevé très intéressant de tout ce qui a, de près ou de loin, au cours de l'année 2011, eu une incidence pour la concertation sociale en Belgique.

Les cours et tribunaux ont rendu au cours de l'année 2011 des décisions particulièrement intéressantes et importantes pour la pratique du droit social. Mireille Jourdan et Jan Buelens ont examiné plus de 20 arrêts rendus par la Cour de cassation ainsi qu'un

arrêt rendu par la Cour constitutionnelle. Ces décisions sont rangées en trois catégories: droit collectif, droit individuel et bien-être au travail. La plupart des décisions commentées méritent que le lecteur y consacre plus de temps que celui consacré à un simple survol.

Idée originale que celle d'avoir confié à Simon Deakin de l'Université de Cambridge une première réflexion dans la Nouvelle Revue du Travail. La méthode empirique serait-elle une opportunité pour les aspects théoriques et pratiques du droit du travail? Telle est la question qui sert de base à sa réflexion.

Les deux derniers sujets examinés n'en sont pas pour autant moins intéressants; bien au contraire. L'objectif du comité de rédaction est d'avoir une approche multidisciplinaire. C'est notamment la raison pour laquelle il a été confié à Valeria Pulignano, le soin d'examiner sous l'angle sociologique les développements récents du dialogue social belge au regard des perspectives européennes.

Last but not least, la dernière contribution, celle rédigée sous la plume d'Ivan Ficher, est extrêmement intéressante à plus d'un égard. Il y est abordé l'épineuse question de la place de l'accord interprofessionnel au sein des sources du droit du travail. Comme le relève – à juste titre – Ficher, la doctrine juridique a rarement analysé cet instrument très intéressant qu'est l'accord interprofessionnel. Cette étude très bien documentée aborde de manière fort intéressante l'évolution au cours des 50 dernières années des accords interprofessionnels ainsi que les arguments qui plaident en sa faveur pour soutenir qu'il doit lui être réservé une place au sein des sources du droit du travail.

Un florilège d'articles et d'études tous plus intéressants les uns que les autres. À lire sans modération, mais aussi et surtout à utiliser pour poursuivre la réflexion.

Jean-Philippe CORDIER,
Avocat associé Younity,
Maître de conférences à l'ULB et à l'UCL